

UDK: 301.085:392

Gulsum TAGIEVA,

SamDU Sotsiologiya va ijtimoiy ish kafedrası dotsenti

E-mail: gt120886@gmail.com

O'zMU dotsenti, s.f.d. X.T.Xusanova taqrizi asosida

АНОЛИНИНГ FAROVON HAYOTINI TA'MINLASHDA IJTIMOY TA'MINOTNING O'RNI

Аннотация

Mazkur maqolada O'zbekistonda ijtimoiy ta'minot tizimining o'ziga xos xususiyatlari, rivojlanish bosqichlari ochib berilgan, Shuningdek, ijtimoiy ta'minot tizimini jahon tajribalari asosida o'rganilgan. Ijtimoiy ta'minot – O'zbekistonda davlat siyosatining muhim ustuvor yo'nalishi hisoblanadi. Bu bevosita iqtisodiyotni rivojlanishiga bog'liq bo'lib, xalq farovonligini, odamlarning hayot darajasini har tomonlama oshirish, buning uchun yangi ish o'rinlari, daromad manbalarini yaratish, kambag'allikni qisqartirish, qishloq va shaharlarimizni obod qilish bilan chambarchas bog'liq ekanligi sotsiologik ilmiy yondashuvlar asosida asoslantirilgan. Hozirgi vaqtda ijtimoiy ta'minot byudjet mablag'lari, davlatning byudjetdan tashqari maqsadli jamg'arma mablag'lari, ya'ni sug'urta badallari hamda homiylik mablag'lari hisobidan moliyalashtirilib borilayotganligi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy ta'minot, ijtimoiy himoya, ijtimoiy siyosati, pensiya, nafaqa, farovon hayot.

РОЛЬ СОЦИАЛЬНОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ В БЛАГОСОСТОЯНИИ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ

Аннотация

В данной статье раскрываются особенности системы социального обеспечения в Узбекистане, этапы развития, а также исследуется система социального обеспечения на основе мирового опыта. Социальное обеспечение является важным приоритетом государственной политики Узбекистана. Оно напрямую связано с развитием экономики и тесно связано с комплексным улучшением благосостояния людей, уровня жизни людей, созданием новых рабочих мест, источников дохода, сокращением бедности, улучшением наших сел и городов, исходя из социологических данных. научные подходы. В настоящее время выявлено, что финансирование социального обеспечения осуществляется за счет бюджетных средств, средств внебюджетных специальных фондов государства, то есть страховых взносов и спонсорских средств.

Ключевые слова: Социальное обеспечение, социальная защита, социальная политика, пенсия, пособие, комфортная жизнь.

THE ROLE OF SOCIAL SECURITY IN ENSURING THE WELL-BEING LIFE OF THE POPULATION

Annotation

This article reveals the specific features of the social security system in Uzbekistan, the stages of development, and also studies the social security system based on world experiences. Social security is an important priority of state policy in Uzbekistan. It is directly related to the development of the economy, and it is closely related to the comprehensive improvement of people's well-being, people's living standards, creating new jobs, sources of income, reducing poverty, improving our villages and cities, based on sociological scientific approaches. Currently, it is revealed that social security is being financed from budget funds, non-budgetary special fund funds of the state, i.e., insurance contributions and sponsorship funds.

Key words: Social security, social protection, social policy, pension, allowance, comfortable life.

Kirish. O'zbekiston Respublikasi tarixiga nazar solar ekanmiz, ijtimoiy ta'minot faqat xayriya mablag'lari hisobidan amalga oshirilganining guvohi bo'lamiz. Mamlakatimiz tarixi O'rta Osiyo xalqlari tarixining bir bo'lagi bo'lib, u og'ir va murakkab yo'llarni bosib o'tgan.

O'zbek xalqining turmush tarzi, diniy axloq-odobi, urf-odat va qadimiy an'analar fuqarolarni qadimdan oz bo'lsa-da, ijtimoiy himoyalanganligini bildiradi. Lekin bu himoya barcha muhtoj qatlamlarni to'liq qamrab olmagan hamda doimiy xarakterga ega bo'lmaganligi kuzatiladi.

Jamiyat va davlat hayotida ijtimoiy ta'minot har doim muhim o'rinlarni egallab kelgan. Bugun ijtimoiy ta'minotning turlicha ko'rinishlari mavjud bo'lib, ular qo'yidagilar: pensiyalar, nafaqalar, manzilli ijtimoiy yordamlar, ijtimoiy xizmatlar, kompensatsiyalar, imtiyozlar.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Ijtimoiy ta'minot tizimini rivojlantirish masalalarining metodologik asosini qadimdan olimlarni qiziqtirib kelgan. Agar o'tmish davrning mutafakkirlari ijodiga murojaat qilinsa, ularning aksariyati bunday muammoni eng go'zal tarzda yo'lga qo'yanlar va bu ishga asos solganlar. Antik davrda Pifagor, Geraklit, Platon, Aristotel, O'rta va Yaqin Sharqning qomusiy allomalari Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Ibn Xaldun, Ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, imom G'azzoliy, Alisher Navoiy va boshqa ko'plab allomalimiz inson aqlini yuksaklikka ko'tardilar. Ular insonni jonzotlar ichidagi yagona aqli mavjudot sifatida e'tirof etdilar. Shuning uchun ularning asar va risolalarida: e'tiqod masalasi, komillik, inson

hayoti va o'limi, taqdir, tinchlik, jamiyat, borliq, bilish kabi ko'plab masalalar ustida fikr yuritilgan. Ayniqsa, Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri ahlining qarashlari haqidagi kitobi"da ta'riflangan zaruriy ehtiyojlar razolat (tubanlik) va badbaxlik [1] haqida keltirilgan.

G'arb olamida S.V.Shishkin, V.I.Bogdanovskaya, A.K.Solov'yov, N.B.Topka, Z.Zamaraeva, N.A.Volgin, V.P.Galaganov [2] va boshqa mutafakkirlarning tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur olimlarning tadqiqotlarini asrlar ajratib turadi, ammo ijtimoiy ta'minot, ijtimoiy himoya muammolariga bag'ishlangan maxsus va ilk tadqiqotlardan bo'lganligi ularni birlashtiradi. Xorijiy mamlakatlar olimlari M. Veber, G. Zimmel [7], E. Dyurkgeym, O. Kont, G. Spenser, T. Parsons, B. Malinovskiyalar ijtimoiy hayotning asosiy shakllari ijtimoiy himoya, ijtimoiy tabaqalanishni tadqiq etishgan bo'lsa, Mayk Payper, Andi Landis, J.Mark [8] va boshqalar ijtimoiy taraqqiyotni amalga oshirishda ijtimoiy himoya, jumladan, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilishda ijtimoiy ta'minotning o'rni masalalarini muntazam tarzda tadqiq qilayotganini qayd etish lozim. Mazkur olimlar ijtimoiy ta'minot jarayoniga har tomonlama ilmiy yondashish zarurligini asoslab berishgan.

Mamlakatimiz olimlari M.Bekmurodov, A.Saidov, A.Umarov, A.Qaxxarov, A.Yuldashev, N.Aliqoriev, X.Abduramanov, A.Begmatov, M.Ganieva, O.Ota-Mirzaev, T.Matibaev, T.Narbaeva, B.Farfiyev, Sh.Sodiqova, O.Abduzimov, B.Karimov, K.Kalonov, R.Ubaydullaeva, A.Seitov, F.Parmanov kabi mamlakatimiz olimlari ijtimoiy ta'minotni jamiyat ma'naviy

hayotining ajralmas qismi sifatida davr talablari asosida tadqiq qilishgan [10].

Mamlakatimizda olib borilgan tadqiqotlarda ijtimoiy ta'minot yo'nalishida qilinayotgan ishlar sotsiologik jihatdan tahlil etilgan bo'lsada, biroq muammoning ijtimoiy ta'minot tizimi doirasida nazariya va amaliyot uyg'unligiga asoslangan tadqiqotlarni amalga oshirish dolzarb, ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Ijtimoiy ta'minot tizimini tahlil etishda sotsiologik tadqiqotlar metodologiyasi, sotsiologik tahlil hamda ijtimoiy ta'minot tizimini ekspertlar tomonidan baholanishi tahlil etilgan. Bu borada sotsiologik tadqiqotlarni o'tkazish metodologiyasining 4 bosqichi alohida ahamiyatga ega bo'lib, umumilmiy metodologiya, aniq ob'ektlarga asoslangan metodologiya, maxsus metodologiya hamda metod va metodikalarga bo'linishi asoslandi. Ushbu bobda sotsiologik tadqiqot metodlaridan tizimli, tarixiy, qiyosiy tahlil, anketa so'rovi, ekspert so'rovi, hujjatlarni tahlil qilish kabi umumilmiy va empirik metodlardan sotsiologik nazariyalarga asoslanib foydalanildi. Mazkur metodlardan foydalanish ijtimoiy ta'minotga oid turli ilmiy yondashuvlar, ushbu muammoni tadqiq etish tamoyillari va tadqiqot usullari, hamda olingan natijalar, bilimlarni jamiyat hayotiga joriy etish yo'llarini ishlab chiqish imkonini berdi. Bu borada ijtimoiy ta'minot, keksalar va mehnatga layoqatsiz fuqarolarni, shuningdek, bolali oilalarni moddiy ta'minlash va ijtimoiy xizmat ko'rsatishning davlat tizimi, shuningdek, ushbu toifalar uchun mehnatga layoqatli aholi uchun ham muhim ekanligi, keksalikda, vaqtincha yoki doimiy

nogironlik holatlarida, kam ta'minlangan oilani boqishda va hokazolarda hayot uchun ishonchli zamin yaratishi sotsiologik metodlar orqali asoslash imkonini berdi. Ijtimoiy ta'minot tizimi ekspertlar tomonidan baholanganida xorijiy mamlakatlarining ijtimoiy ta'minot tizimlarining shakllanishidagi tajribalari asosida O'zbekiston ijtimoiy ta'minot tizimini isloh etishda turli ijtimoiy, iqtisodiy va demografik sharoitlarni hisobga olgan holda amaliy tajribalarni qo'llash mumkinligi sotsiologik asoslantirildi.

Tahlil va natijalar. Ijtimoiy ta'minot – asosan davlat yo'li bilan fuqarolarni ta'minlash va qo'llab-quvvatlash, davlat ijtimoiy ta'minot tizimlari nazarda tutiladi [9]. Ijtimoiy ta'minot – ijtimoiy himoyaning muhim tarmog'i bo'lib, u asosan fuqarolarga keksayganda, mehnatga layoqatsiz bo'lganda hamda boquvchisini yo'qotganda moddiy, tibbiy va ijtimoiy yordam ko'rsatish bo'yicha davlat byudjeti tomonidan hamda byudjetdan tashqari manbalardan belgilangan ijtimoiy-iqtisodiy tadbirlar tizimi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy ta'minotning davlat ijtimoiy tizimlari (Pensiya jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyot va bandlik vazirligi huzurida Xorijda mehnat faoliyatini amalga oshiruvchi shaxslarni qo'llab-quvvatlash hamda ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi huzuridagi Tez tibbiy yordamni rivojlantirish jamg'armasi, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi huzurida Nogironligi bo'lgan shaxslarni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi, Xotin-qizlar va oilani qo'llab-quvvatlash davlat maqsadli jamg'armasi).

Davlat ijtimoiy ta'minot tuzilmalari bilan bir qatorda, ijtimoiy ta'minotning boshqa ko'rinishlari, ya'ni nodavlat ko'rinishlari ham yuzaga kela boshladi. Xususan, "Mahalla" xayriya jamg'armasi, "Bolalar" jamg'armasi, Yoshlar-kelajagimiz jamg'armasi va boshqa ijtimoiy jamg'armalarning tashkil etilganligi turli korxonalar-tashkilotlar tomonidan, ayrim fuqarolar tomonidan xayr-ehson tarzida turli yordamlar, nodavlat ijtimoiy ta'minot tizimlari asta-sekin shakllantirib borilayotganligidan, aholining yordamga muhtoj, zaif qatlamlarini ijtimoiy himoya qilishda ularning o'rni, salmog'i ortib borayotganligidan dalolat beradi. Ijtimoiy ta'minot fuqarolarning ijtimoiy maqomini tenglashtirish maqsadida, qonun bilan belgilangan holatlarda, muayyan yuridik faktlar yuzaga kelganda, tasdiqlangan shaxslar doirasi uchun davlat tomonidan tashkil etiladigan yordam shakli hisoblanadi.

Mamlakatimiz tomonidan tashkil etilgan ijtimoiy ta'minotning turlari: pensiyalar, nafaqalar, manzilli ijtimoiy yordamlar, ijtimoiy xizmatlar, kompensatsiyalar hamda imtiyozlar har bir ehtiyojmand fuqaroni qo'llab-quvvatlash maqsadida tashkil qilingan. Har bir davlat aholi hayoti va faoliyati uchun eng qulay sharoitlarni yaratishga harakat qiladi. Bunday harakatlar markazida ijtimoiy siyosat yotadi.

Bugun OAVlari orqali ijtimoiy yordam, ijtimoiy xizmat, ijtimoiy to'lovlar hamda davlat va nodavlat jamg'armalar, bu jamg'arma mablag'larini shakllantirish uchun ijtimoiy sug'urta badallarini tashkil etilishi kuzatiladi. Ijtimoiy ta'minot ijtimoiy

himoya institutlari qoshida tashkil qilingan bo'lib, bu institutlarning asosiy maqsadi - qiyin hayotiy vaziyatga tushib qolgan fuqarolarni qo'llab-quvvatlash, kam ta'minlangan oilalarga yordam ko'rsatish hamda kambag'allikni oldini olishga yo'naltirilgan. Ijtimoiy ta'minot instituti – insoniyat paydo bo'lishi bilan bir vaqtda paydo bo'lib, har qanday jamiyatning iqtisodiy va siyosiy tizimidan qat'iy nazar, o'zlariga bog'liq bo'lmagan tabiiy sabablarga ko'ra o'z xatti-harakatlari bilan normal yashay olmaydigan insonlar mavjud. Bu insonlar sirasiga birinchi navbatda keksalar va bolalar kirsalar, keyingi o'rinlarda, nogironlar, ishsizlar, kam ta'minlanganlar, yolg'iz qariyalar, yakka-yolg'izlar, yetimlar, ota-ona qaramog'idan maxrum bo'lganlar, zo'ravonlik qurbonlari va boshqalar kiradi. Jamiyat hamda ijtimoiy aloqalar rivojlanib borar ekan, ushbu rivojlanish iqtisodiy munosabatlarga, ishsizlik, inflyatsiya, kambag'allikni keltirib chiqarishga sababchi bo'ladi va bu inson ijtimoiy yordamga muhtoj bo'ladi.

O'zbekistonda ijtimoiy ta'minot tizimi rivojlanishi bo'yicha sotsiologik tadqiqot o'tkazildi [10]. Tahlilda bugungi kunda mamlakatimizda ijtimoiy ta'minot turlaridan foydalanayotgan aholi qatlamining 1109 nafari qatnashgan. Qoraqalpog'iston Respublikasi 69 nafar (6%), Andijon viloyati 112 nafar (10%), Buxoro viloyati 41 nafar (4%), Jizzah viloyati 35 nafar (3%), Qashqadaryo viloyati 92 nafar (8%), Navoiy viloyati 24 nafar (2%), Namangan viloyati 49 nafar (4%), Samarqand viloyati 121 nafar (11%), Surxondaryo viloyati 47 nafar (4%), Sirdaryo viloyati 29 nafar (3%), Farg'ona viloyati 109

nafar (10%), Xorazm viloyati 69 nafar (6%), Toshkent viloyati 51 nafar (5%), Toshkent shahri 261 nafar (24%), jami 1109 nafar respondentlar so'rovnomada ishtirok etgan. Bunda mamlakatimizda ijtimoiy ta'minot turlaridan foydalanayotgan aholining sarf harajatlarini taqsimlanishiga qaratilgan, bo'lib, ushbu savol bo'yicha, pensiya (ijtimoiy nafaqa) miqdori respondentlar uchun qancha miqdorda bo'lsa bir oy o'rta darajada yashash uchun yetarli ekanligini tahlil qilamiz. 1109 nafar respondentlar, 621 ming so'vgacha deb, 6 nafar (1%), 622 ming so'mdan 1 miliongacha, 45 nafar (4%), 1 million so'mdan 3 miliongacha 67 nafar (6%), 3 miliondan 5 miliongacha 126 nafar (11%), 5 miliondan 10 miliongacha 656 nafar (59%), 10 miliondan yuqori 106 nafar (10%) va 103 nafar (9%) respondent javob berishim qiyin, degan javob variantlarini tanlagan. Ushbu savol bugungi kunda juda aktual bo'lib turibdi, ayniqsa, ilgari hech qaerda ishlamagan aholi qatlami uchun ham judayam dolzarb. Keksalarni hurmatini oshirishda eng avvalo ularning boshqalarga qaramligini bartaraf etishimiz lozim. Fuqarolarda keksalik davridan qo'rqish emas, zavq uyg'onishi kerak. Ko'pincha aholi keksalikdan, pensiyaga chiqishdan, ishsiz bo'lib qolishdan xadik hissi bo'ladi. Keksalikdagi gerontologik kasalliklarni oldini olishda ham aynan keksa avlodning o'ziga ishonchi, yeshlarning ularga nisbatan munosabatlar ham omil bo'ladi. Shu maqsadda ham bugungi islohotlar keksalikning gashitini surishda, keksa avlodning moddiy mustaqilligini ta'minlash zarur. Buning mexanizmini to'liq ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Aholi ijtimoiy nafaqa, pensiya miqdorini qanday sarf qilishmoqda, asosan nimalarga sarf qilinadi. Fuqorolar, davlat tomonidan berilayotgan moddiy ko'rinishdagi ijtimoiy ta'minotning 24% "Eng kerakli oziq - ovqatlarga (yog', guruch, un, makaron, shakar, tuz, non, pechen'e va shu kabi eng zaruriy mahsulotlar sotib olish)" uchun sarf qilinadi ekan. Go'sht, tovuq go'shti, tuxum mahsulotlarini sotib olishlari uchun 4%, doimiy kerak bo'ladigan dori darmonlarga 14%, kerakli bo'lgan kiyim kechak sotib olish uchun 4%, kommunal xizmatlari uchun to'lov 25%, davolanishga 21%, sanatoriy, dam olish, saylgohlarga brish, kino, muzey shu kabi madaniy hordiq uchun harajatlar 1%, tuy hashamlar, qarindoshlarni ziyorat qilish 2%, jamg'arib qo'yish (omonot, o'limtik va b harajatlar uchun) 3%, boshqa harajatlar

uchun 2% o'rta hisobda sarf qilinishi aytib o'tilgan. Demak, kommunal xizmatlari, eng kerakli oziq ovqat mahsulotlariga eng asosiy harajatlar qilinadi ekan, keyingisi esa davolanishga. Hozirda davlat tomonidan ajratilayotgan pensiyalar, ijtimoiy ta'minotlar aholining asosan kommunal to'lovlari va davolanishi, dori darmon sotib olishi, asosiy non, makaron kabi mahsulotlardan ortmas ekan. Pensiya ta'minotiga kelsak, inson butun umr davlatimiz uchun, oilasi uchun mehnat qiladi, xattoki davlat ishlarida mehnat qilmasada, oila, ro'zg'or, farzand tarbiyasi bilan mashg'ul bo'lib, mamlakatga oqil farzandlar tarbiya qilib davlatga o'z xissasini qo'shadi. Lekin endi mehnat faoliyatidan bo'shab, yosh bo'yicha pensiyaga chiqqanda esa ko'p xollarda farzandlarga qaram bo'lib qoladi. Lekin bu holat keksalarda ham psixologik, ham ijtimoiy muammolarni keltirib chiqaradi. Agar biz jamiyatga aqilli, vatanparvar avlodni yetishtiramiz desak, albatta yoshlar orasida keksalarning hurmatini oshirishimiz lozim. Bizning fikrimizcha, albatta barcha pensiya oluvchilar, pensiya yoshiga yetganda qaerda ishlashidan qat'iy nazar farovon yashashlari uchun yetarli mablag' bilan ta'minlanishlari maqsadga muvofiq hisoblaymiz.

Xulosa va takliflar. Ijtimoiy ta'minot tizimini sotsiologik tahlil etish asosida quyigai xulosalarga kelishimiz mumkin: O'zbekiston ijtimoiy ta'minot tizimining institutsional asoslarini tubdan isloh qilish ya'ni uch darajali pensiya tizimini tashkil qilish lozim. Bunda birinchi darajada davlat minimal pensiya miqdorini belgilaydi. Ikkinchi darajada xodimning ish haqidagi sug'urta badali asosida muayyan summa ushlanib, uning shaxsiy hisobvarag'ida to'planadi va Markaziy bank qayta moliyalashtirish stavkasidan kam bo'lmagan foiz hisoblab boriladi. Uchinchi darajada xodim pensiya jamg'armasiga ajratiladigan mablag' miqdorini o'zi belgilaydi. Bundan tashqari, ijtimoiy ta'minot tizimida bugungi kunda aholining davlatga bo'lgan ishonchini, yashashga bo'lgan ishonchini orttirishda, ijobiy natijalarga erishilmoqda, lekin shunday bo'lsada, hali qilinishi lozim bo'lgan ish ko'lamini juda ko'p. Bugungi kunda aholining mamlakatga bo'lgan ishonchini oshirishda, uning vatanparvarligini oshirishda, qolaversa mamlakatimizdagi har bir insonning o'z hayotidan mamnun, baxtiyor yashashlarida, aholiga qiyin vaziyatlarda, har qanday holatlarda ko'mak bo'la oladigan ijtimoiy ta'minot tizimi bo'yicha alohida mas'ul organ tashkil qilinishi maqsadga muvofiq hisoblaymiz.

ADABIYOTLAR

1. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. –Т.: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. 162-бет
2. С.В.Шишкин. Социальное обеспечение экономических реформ, –М.: 2002, -572 стр; В.И.Богдановская.Роль Университета третьего возраста в социальной работе с пожилыми людьми. (Аспирантура, Бакалавриат, Магистратура). Монография. – М.: 2021, -56 стр.
3. Соловьёв А.К. Пенсионные права застрахованных лиц: проблемы формирования и риски реализации. –М.: 2020. -327 стр.
4. Топка Н.Б. Социальная работа с инвалидами. (Бакалавриат). Учебное пособие. –М.: 2021, -400 стр.
5. Замираева З. Социальная защита и социальное обслуживание населения. –М.: 2017, -175 стр.
6. Волгин Н.А. Основы социального государства. –М.: 2019. -421 стр. В.П.Галаганов.Право социального обеспечения. Практикум. (СПО). Учебное пособие, -М.: 2021, -153 стр,
7. Зиммель, Г. Социальная дифференциация. Социологические и психологические исследования / Г. Зиммель ; авториз. пер. с нем. Н. Н. Бокач, И. Ильина. – Москва ; Берлин : Директ-Медиа, 2014. – 233 с.
8. Майк Пайпер (Social Security Made Simple) 2017, -130 стр; Devin Carroll. Social Security Basics: 9 Essentials That Everyone Should Know Paperback – April 5, 2018. -108 стр; Andy Landis.Social Security: The Inside Story, 2018 Silver Anniversary Edition Paperback – January 10, 2018. -308 стр; Mr. Mark J. Orr CFPSocial Security Income Planning: The Baby Boomer's 2021 Guide to Maximize Your Retirement Benefits Paperback – October 2, 2013. -129 стр
9. Турсунов Ю. Ўзбекистон Республикасининг ижтимоий таъминот ҳуқуқи. –Т.: “Ворис-нашриёт”, 2012. 9 бет.
10. Muallifning tadqiqot mavzusi doirsida o'tkazilgan tadqiqot.